

ЗАЛЕЗЪТ НА СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ

Матанов, Хр. (2016). *Залезът на средновековна България*. София: Изток-Запад. ISBN: 978-619-152-821-9

Красимира Йорданова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Последните десетилетия на XIV в. и събитията, свързани със съдбата на българската държавност, все още са актуални в българското общество и продължават да разпалват размисли и страсти. Последната книга на проф. Матанов е насочена именно към едно обобщено, научно и изчерпателно обяснение на отминалите процеси и събития, довели до дългото отсъствие на България от историческата сцена. Макар че въпросът е разглеждан и от други изявени учени, както и от самия автор в други негови трудове, особено в това издание е на пръв поглед противоречието между изчерпателност и професионален подход и по-художественият прочит на текста. Авторът се е потрудил да включи и опише всички събития и обстоятелства, които имат отношение към залеза на българската държавност – политически, икономически, природни и дори личностни фактори.

Структурата на книгата се състои от увод, пет глави, последната от които играе логичната роля на заключение, и като всеки научен труд – използвани извори и литература. Сред текста има включени географски карти (с. 40 – 41, 84 – 85) и приложение с цветни илюстрации (I – VIII). Уводът представлява въведение към основния текст, където авторът изброява някои от своите съображения за използването на „първична информация“, т.е. историческите извори. Също така изтъква бавния и естествен преход между явленията, като обяснява защо това е така. И не на последно място, в увода са поставени въпроси, на които да се даде отговор в следващите страници – като защо България пада под османска власт и герои ли са преците ни?

Естественият хронологичен ред поставя първа глава – „Ранни сблъсъци“, в средата на XIII век. В нея авторът определя някои от използваните термини и описва произхода на тюркските народи. В състоящата се от две точки първа глава е разгледан особено изчерпателно въпросът за заселването на селджукски тюрки в Добруджа през 60-те години на XIII век, като авторът категорично отрича верността на това твърдение (с. 29). Също така подробно се изследват сведенията за български действия и участия в борба срещу мюсюлманското нашествие още от края на XIII век. Освен като предводители много българи се изявяват като наемници във Византия или в каталански отряди, чиято цел е също да воюват с тюрките (с. 34 – 36).

Във втора глава – „Нашествие преди нашествието“, има 4 параграфа, в които се описва ситуацията в Мала Азия, възникването на бейлиците и в частност – на османския бейлик. Съвсем логично е да се обърне повече внимание именно на османските турци, които имат историческия късмет да превърнат бейлика си в държава и после в империя. Относно ранната им история обаче авторът категорично заявява, че липсват сигурни данни и затова не е нужно да се отдаваме на спекулации. Той отрича налагането на идеята, че османците винаги са били „газии“ – свещени борци за вярата, и съответно божествената воля да бъдат победители над всички с шеговитата фраза „по-престижно е да те сгази мерцедес“ (с. 50). Също така разглежда и влиянието на византийската гражданска война между претендента Йоан Кантакузин и малолетния наследник Йоан V Палеолог. Различните тюркски наемници използват грабежите в съседните византийски земи като начин за заплащане, а в империята това първоначално се приема с пасивно одобрение. Съпротивата на засегнатите земи не е централно организирана, а погранична, което изтощава българските ресурси. Пример за това е самостоятелната борба на родопския Момчил, който известно време устоява на айдынските тюрки, преди да бъде разгромен окончателно (с. 61 – 64). Не на последно място е описана ролята в османското нашествие на едно бедствие, преминало от дълбините на Монголия през цяла Европа. Става въпрос именно за чумната пандемия, позната като „черната смърт“, която се отразила пагубно на и без това оскъдното местно население (с. 65 – 69).

В трета глава, наречена „Завоеванието: действие първо“, има 4 параграфа, в които се описва консолидирането на османския бейлик и надмощието му над останалите тюрки, както и появата на целенасочена политика на завладяване. Първият параграф представлява анализ на политическата картина в българските земи, като отново се посочва, че не съществуват само три Българи. Съществува и още един фактор, изиграл интересна роля в османското нашествие, а именно налагането на исихазма в православния свят и схващането, което носи, че османците са Божие наказание, което трябва да се приеме със смирение. Във втория параграф се описва османското нашествие по системата на „уджове“ и се разказва за действията на най-известните вождове – Евренос бей, принц Сюлейман и Лала Шахин, Михалоглу (с. 95 – 96). Тук се вижда, че нахлуването на тези уджове

следва най-лесните и слабо защитени пътища и е провокирано по-скоро от нарастващия брой тюрки от Мала Азия, отколкото целенасочено изпратени от османския емир. Именно затова, когато Мурад идва на власт през 1362 г., срещу него не успява да се оформи българо-византийски съюз. През 1369 г. османците обаче успяват да превземат Одрин и да го превърнат в своя столица на Балканите, което им позволява да развият завоевателната си политика на ново ниво (с. 99). Третият параграф разглежда последните конфликти на Търновска България с Византия, което допълнително изтощава и двете страни. Описани са и маршрутите на различните направления на уджовете, като интересен момент е споменаването на легенди и предания в подкрепа към изворите (с. 106 – 110). В края се обсъжда въпросът за характера на османската колонизация, което включва и някои заварени местни структури, като тази на военното население (с. 115). Четвърти параграф е посветен на владенията на крал Вълкашин и брат му Углеша, тяхната политика към османците и организирането на поход. След кратка и напрегната подготовка, която включва събиране на средства, войници, съюзници, привикване на васали и изглаждане на отношенията с византийската патриаршия, се стига до съдбовната в определена степен битка при Черномен (1371). Авторът описва подготовката и хода на битката, като особено внимание обръща на последиците от нея.

Четвъртата глава със заглавие „Съдбоносният четвърт век“, също се състои от 4 параграфа. Разглежда се предаването на властта в ръцете на Иван Шишман, както и отношенията му с Иван Срацимир и останалите съседи. Освен християнските държави се разглежда и градацията на османската държавност и все по-силната роля на исляма и неговите проекции. Втори параграф разказва за характера на отношенията, които се изграждат между османските завоеватели и местните владетели. Типичната за Западна Европа система на васални отношения се налага на Балканите от обстоятелствата. Османската държава, колкото и силен устрем да притежава, няма потенциал все още да се бори едновременно с всички християнски държави. Затова се спира на варианта, който е предвиден и в Корана, ако не успява да победи някого, временно да сключи примирие с него. Същевременно Византия, българските държави и някои от сръбските земи не успяват да се борят самостоятелно, а сключването на съюз помежду им е почти невъзможно. Така много от християнските държави се признават за османски васали (150 – 153). В този параграф на базата на извори се описва и картина на борба със завоевателите. Събитията от 80-те години на XIV век показват съпротивата на отделни български управители на крепости, които се борят с османското нашествие, като местния феодал севаст Огнян, който се противопоставя на османците, както и самия Иван Шишман, който отказва няколко пъти да изпълни васалните си задължения. В тази точка се разказва за последиците, които сполетяват Търновска България и Добруджа след тяхната съпротива срещу Мурад. В последната точка се разказва и за последните събития от 80-те и 90-те години на XIV век. Последният поход на Мурад, организиран към Косовска Сърбия на княз Лазар и приключил

с битката при Косово поле (1389), завършва със смъртта и на двамата владетели и идването на власт на Баязид, известен още като Светкавицата. Описва се и промяната в политиката на новия емир и особено внимание се отделя на действията на Баязид срещу Иван Шишман и последните години на Търновското царство (с. 184 – 191), както и на влиянието на Никополския кръстоносен поход при определяне на отношението на Баязид към християнските му васали.

Последната глава – „България след България, или вместо епилог“, разказва за първите десетилетия след падането под османска власт и първите опити за възстановяване на българска държава. Разгледани са чисто икономически, демографски и религиозни аспекти от живота сред българите, както и първите примери за инкорпориране на българските структури в османската държавност. Отделено е внимание на османската междуособица, възникнала след смъртта на Баязид между неговите наследници (1402 – 1413), от гледна точка на събития, разиграли се по българските земи и засегнали в определен аспект местното население.

Особено впечатление прави последният параграф, озаглавена „Защо стана така?“. Рядко някой изследовател си позволява дори да намекне за възможни причини и последствия, за да не бъде сбъркано със спекулации. Във въпросните страници (219 – 229) се анализират събитията, предшествващи и последвали за нея на българските държави, като общо заключение може да се каже „класически сблъсък между едно християнско общество с развита култура с друго общество, което все още не е достигнало висини в ислямското си културно развитие, но има по-голям военен потенциал“.

Дали авторът е дал отговор на зададените в началото въпроси? Може би е необходимо читателят да зададе въпроси на себе си и да потърси отговори. Имайки предвид приведените извори, направените анализи и обобщения, за мен отговорът е еднозначен. А самият текст, насочен към по-широка аудитория, позволява повече читатели да намерят достъпна, изчерпателна и най-вече професионална информация за този толкова интересен епизод от българската история.

THE DECLINE OF MEDIEVAL BULGARIA

Matanov, Hr. (2016). *Zalezat na srednovekovna Bulgaria*. Sofia: Iztok-Zapad. ISBN: 978-619-152-821-9

✉ **Ms. Krasimira Yordanova, PhD student**

Faculty of History

University of Sofia

15, Tzar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: krasi.yordanova91@gmail.com